

littää 1800-luvulla tapahtunut mallinmukainen omaksuminen, jolloin nimi on useimmiten yhdistettävissä sanaan *heinä*. *Piironen* on saanut yhden *k:n* mutta vanhempaa kantaa edustava *Piironen* ei yhtään, vaikka molemmat nimet ovat ilmeisesti Savosta Pohjois-Karjalaan levinneitä. Läntisen *Syrjäsen* yhteydessä *k* on täysin käsittämätön.

Joistakin ylilyönneistä huolimatta Juhani Pöyhöstä on syytä onnitella siitä, että hän on jaksanut uurastaa 40 vuotta sukunimien parissa, miettinyt teknistä toteutusta ja tuonut työnsä hedelmiä kaikkien saataville. Suomalainen sukunimistötutkimus on vielä alkutaipaleellaan ja selvittävää on paljon. Ensimmäisiä ja hyvin tärkeitä askelia sukunimien »avaamisessa» on nykylevikki. Nimistötutkijoiden ulottuvilla ovat aineistojen käyttökustannusten vuoksi olleet näihin saakka vain puhelinluettelot ja Kansaneläkelaitoksen ns. »Maamme kirja», josta tiedot on poimittava manuaalisesti. Viimeksi mainittu lähde on sukunimistömme kannalta todella tarkka, mutta hyvin työläs ja henkilötietojen vuoksi luvanvarainen.

Paikantamisen jälkeen nimeä pystyy seuraamaan taaksepäin, jolloin asiakirjoista saattaa jopa löytää ensimmäisen nimenkantajan ja päästä siten nimen synnyn jäljille. Läntisten talonimipohjaisten sukunimien perusteella voi saada selkoa myös eri talonimityypeistä, joskus varsin vanhoistakin.

Työ on ollut mittava, ja levikit sinänsä ovat kiintoisaa tutkittavaa. Sukunimiä tässä maassa riittää niin, että nälkä tältä osin tuskin koskaan täysin tyydytty. Kaikkia voimia ja näkökulmia sukunimistömme kokonaiskuvan tarkentamiseksi tarvitaan. Kun aika kuluu ja väestö muuttaa etelän asutuskeskuksiin tai muualle, tämän kartaston arvo kasvaa. 1960-luvun lopun nimistilanteen kartoittamisesta tulee arvokasta historiaa, jonka kokoamisesta jälkipolvet voivat olla kiitollisia. ■

SIRKKA PAIKKALA

Kotimaisten kielten tutkimuskeskus,

Sörnäisten rantatie 25, 00500 Helsinki.

Sähköposti: *sirkka.paikkala@domlang.fi*

KARJALAN KIELIKARTASTO

D. V. Bubrih, A. A. Beljakov & A. V. Punžina *Dialektologičeskij atlas karel'skogo jazyka. Karjalan kielen murrekartasto.* Venäjän tiedeakatemian Karjalan tiedekeskuksen Kielen, kirjallisuuden ja historian instituutti & Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Toimittanut Leena Sarvas, alkusanat G. Kertin ja V. Rjagojevin. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki 1997. 10 s. + 209 karttaa.

Arvo »Poika» Tuominen kertoo muistelmissaan, kuinka »Leningradin yliopistossa vaikutti muuan professori Bubrih, jonka piti olla jonkinlainen kielitieteilijä» ja jolle Stalin antoi 30-luvun puolivälissä tehtäväksi valmistaa »iskurityönä kuuden kuukauden urakalla karjalan kie-

len», joka korvaisi suomen Karjalan autonomisessa neuvostotasavallassa. Tuomisen kertoman mukaan Bubrih alitti aikamäärän ja tekaisi venäläispohjaisen kielen, »bubrihin», jota kukaan ei ymmärtänyt, eivät edes syntyperäiset venäläiset. (1957: 378–379.)

Tuominen antaa osuvan kuvan ajasta ja
▷

Stalinin kielipolitiikasta mutta ei D. V. Bubrihista (1890–1949), joka oli erittäin varteenotettava tiedemies ja akateeminen opettaja. Hän aloitti mordvan murteiden tutkijana ja kiinnostui karjalasta 20-luvun lopulla. Ensimmäisen matkansa Karjalaan hän teki vuonna 1928, laajaa murteenkeruuretkeä hän johti 1930. Vuonna 1936 hän laati yksityiskohtaisen suunnitelman *Karjalan kielen murrekartaston* laatimiseksi. Tarkoitus oli alkaa Karjalan autonomisen tasavallan karjalaismurteista ja jatkaa työtä Tverin karjalan, vepsän, inkeröisen, vatjan ja Inkerin suomalaismurteiden piiriin. Ohjelma ilmestyi M. Hämäläisen toimittamana Petroskoissa 1937.

Kesällä 1937 järjestettiin Karjalan kyliin neljä suurta tutkimusretkeä. Syksyyn mennessä oli noin 2 000 kysymystä käsitävä keruuohjelma käyty läpi 150 pisteessä. Työ keskeytyi vuoden 1938 alussa, ja sitä jatkettiin täydessä laajuudessaan sodan jälkeen. Ennenaikainen kuolema esti Bubrihia saattamasta urakkaansa loppuun. Kartaston valmistelu jatkui kyllä, ja vuonna 1956 se saatettiin päätökseen. Taloudellisten ongelmien ja teknisten hankaluuksien vuoksi kartasto jäi painamatta. Käsikirjoitusta säilytettiin Petroskoissa Kielen, kirjallisuuden ja historian instituutissa, jossa monet suomalaiset karjalantutkijat saivat sykäyttävän tilaisuuden tutustua karttalehtiin.

Vuonna 1990 Kotimaisten kielten tutkimuskeskus kääntyi instituutin puoleen ja tarjoutui julkaisemaan kartaston Suomessa. Tämä merkittävä kulttuuriteko johtikin onnelliseen tulokseen, ja nyt kartasto on eräiltä osin vielä täydennettynä suomen- ja venäjänkielisten tutkijain käytössä typografisesti korkeatasoisena toimitteena.

Kartasto peittää koko varsinaiskarjalan ja aunuksen piirin lukuun ottamatta vielä 30-luvulla Suomeen kuuluneita alueita. Muka-

na ovat myös lyydiläismurteet ja tverinkarjala Zubtsovista Vesjegonskiin. Keruupisteitä on 150 Karjalan alueella ja 36 Tverin piirissä.

Karttoja (= yhden sivun karttapareja) on 209 kappaletta (joka sivulla kartta Karjalasta ja pienempi Tveristä). Ensimmäisenä on pohjakartta, ja sitten kartassa 1 Karjalan suomensukuisten kansojen ja kielten omakieliset nimitykset, kartassa 2 karjalaisten omasta kansallisuudestaan ja naapureistaan käyttämät nimitykset ja kartassa 3 karjalan kielen murteet ja kartaston keruupisteet. Kartasta 2 näkyvät venäläisten nimitykset tverinkarjalassa (mm. *veniäläzet*, *venakot*, *hormat*) antavat aiheita monenlaisiin pohdintoihin.

Sitten seuraa 37 karttaa vokalismista. Kartoissa 4 ja 5 on ensi tavun alkuperäisen pitkän *a:n* ja *ä:n* vastineet. Kartassa 6 esitetään vokaalien välisen alkuperäisen spirantin kato tai edustus ja vierekkäin joutuneiden vokaalien yhteen sulautuminen: *a-a* (< *-*aða*-). Kartassa 7 sama teema jatkuu, mutta kyse on *ä-ä*-parista (< *-*äðä*-: *elää*). Näin sitten jatkuu eri muunnelmin karttaan 24 asti. Kartassa 25 on puheena *β:n edustus sanassa *abutab* ('auttaa') ja kartassa 26 yhtymä *u-i* sanassa *ruis* (= *γ:n jatkaja säilynyt vain lyydissä).

Kartasta 27 alkaa sanan loppuvokaalien käsittely: *adra* ('aura'), *švara* ('haara'), *silmä*-tyyppiset sanat. Sitten kartassa 28 on vastaavasti *ikkuna*-tyyppiset, kartassa 29 *tavara*-tyyppiset ja kartassa 30 *kirjava*-tyyppiset sanat.

Sanansisäiset vokaalit pääsevät esille kartassa 31: *veičči*-sanankorkeuden yksikön partitiivi. Sanansisäinen labiaalistuminen on esillä kartoissa 32–35 ja diftongit kartoissa 36–40. Sananloppuinen triftongi *reboi*, *rebuoi*-tyyppisissä sanoissa on kartan 41 aiheena.

Konsananttien kuvaus alkaa kartalta 42 ja jatkuu 70 kartan verran.

Ensin on esitteillä palataalinen *j ~ d'* kolmessa kartassa. Kartoilla 45 ja 46 on *v:n* edustus, kartoissa 47–50 sananloppuisen *n:n* edustus. Kartassa 51 on metateesi *vanha ~ vahna* -tyyppisissä sanoissa, kartassa 51 *nd < nn* -assimilaatio *piendare*-tyyppisissä sanoissa ja kartassa 53 *n:n* edustus sanassa *puurnu* ('purnu, hinkalo'). Geminaattojen variaatiosta on kyse kartoissa 54 (*čirkku*-tyyppi), 55 (*čirppi*-tyyppi), 56 (*pertti*-tyyppi) ja 57 (*tülčči*-tyyppi).

Astevaihteluun päästään kartalla 58 (*jogi : jovet, mado : mavot* -tyyppi). Käsitely jatkuu 9 kartan verran (59 *soba* 'vaatekerta' ja *taba* -tyyppi; 60 *hambaz, randal, pardal, peldos* -tyyppi; 61 *kieldä, piirdä, tüöndä* -tyyppi; 62 *vanhembat, izändät, kumardun, humaldun* -tyyppi; 63 *leske* 'leski', *koske* 'koskea' -tyyppi; 64 *lastu, ahtaha-, petkele* -tyyppi; 65 *nahka*-tyyppi; 66 *tahkuo* 'tahkota' -tyyppi; 67 *puhkie* 'puhjeta' -tyyppi; 68 sanassa *sidie* 'side').

Kartassa 69 on sitten konsonantin *g* kato tai muuttuminen sanassa *ainago* 'ainoa', kartassa 70 sama sanassa *azragain* ('atrain'). Kartassa 71 esitellään konsonantin *d* kato tai muuttuminen sanassa *kevädellä*.

Kartta 72 on tärkeä karjalan kieli- ja murrejaon kannalta: soinnilliset *b, d* ja *g* soinnittomine vastineineen *abu, pada, olgi* -tyyppisissä sanoissa. Siihen rinnastuu 73: soinnilliset *z* ja *ž* soinnittomine vastineineen *aiza*-tyyppisissä sanoissa. Sananalkuinen sibilantti on edelleen aiheena kartoissa 74–76 ja sanansisäinen sibilantti kartoissa 77–83. Sananloppuinen sibilantti käsitellään kartoissa 84 ja 85. Eriasemaiset sibilantit ovat käsittelyssä vielä kartoilla 86–101. Liudennus puolestaan on yksityiskohtaisessa esittelyssä kartoilla 102–112.

Kartalta 113 alkaa morfologinen jakso, jota riittää kartalle 185 asti.

Nominien taivutuksen kuvaus alkaa *lapse*-tyyppisten substantiivien mon. genetiivistä. Sitten tulee *reboi*-tyyppisten sano-

jen mon. genetiivi (114), *sana*-tyypin monikon partitiivi (115), *kondie*-tyypin yksikön (116) ja monikon (117) partitiivi, yksitavuisten *üö*-vartaloisten sanojen monikon partitiivi (118), *učitel'a* 'opettaja' -tyypin yksikön essiivi (119) ja yksikön translatiivi (120), sisäpaikallissijat (kartat 121 ja 122), ulkopaikallissijat (123), abessiivi (124).

Pronomineista on poikkeuksellisen kiintoisa karttasarja: yksikön 1. ja 2. persoonan pronominin nominatiivi ja genetiivi (125) ja partitiivi (128), yksikön 3. persoonan pronominin nominatiivi (126), monikon persoonapronominien genetiivi (127), monikon 1. ja 2. persoonan pronominin partitiivi (129), yksikön 1. persoonan pronominin (130) ja monikon 1. persoonan pronominin (131) allatiivi. Sarjaa täydentää 3. persoonan possessiivisuffiksin edustus.

Kartat 133–137 käsittelevät kiinteästi sanaan liittyviä, päätemäisiä postpositioita (*-ke, -luo, -sah* ym.) ja kartta 138 superlatiivisia.

Verbin taivutus alkaa kartasta 139 ja jatkuu 46 kartan verran. Ensin on karttoja indikatiivin persoonamuodoista ja yksinäis-tempuksista (139–147). Potentiaali ja konditionaali ovat vuorossa kartoilla 148–155, imperatiivi kartoilla 156 ja 157, kieltoverbi ja kieltomuodot kartoilla 158–163. Refleksiivitaivutuksesta on sitten odotuksenmukaisesti kelpo nippu karttoja: 164–172. Vain lyydissä esiintyvä (vepsäläisperäinen) *škande*-inkoatiivi on saanut jostain syystä oman karttansa 173.

Ensimmäisestä infinitiivistä ovat kartat 174–178 (*sanoa*-tyypin 174 on lähes identtinen kartan 10 kanssa), toisesta kartta 179 ja kolmannesta 180. Partisiipit esiintyvät kartoilla 181–185. (Kartta 184 on parempi kuin vastineensa eli nro 32 Kettusen kartastossa, koska Kettunen sekoittaa partisiipin ja vain liittomuotojen osana esiintyvän supiin. Häiritsevää Kettusella on se, että

hän esittää karttansa — kuten paljonkin morfologiaa — äänneopin alla: partisiippi-kin on kohdassa »loppuklusiilien historia!»)

Kartaston päättää 24 onomasiologista karttaa (186–209). Ne viimeistelevät kauniisti sen kuvan murre- ja kielijaosta, joka on syntynyt äänteellisten ja morfologisten levikkien pohjalta. Tutkitut synonyymisikermät ankkuroituvat merkityksiin kirpu', 'karhi', 'hirsi', 'sanko', 'ilta', 'lika' (ulkona), 'lika' (kehossa; *redu* tarkoittaa kumpaakin likaa vain tverinkarjalassa ja – eteläisimmässä aunuksessa!), 'ovi', 'katto', 'kasvot' (karjalassa yleensä *iho* tai *nägö*, aunuksessa *roža*; 'kasvot'-sanojen joukosta puuttuu kiintoisa *ilve*; ks. esim. Makarov 1990 s.v. *il've* ja *roža*), 'lanta', 'laulu', 'uuni', 'osa', 'koiranpentu', 'lihava', 'vasen', 'valehdella', 'ymmärtää', 'kadota', 'kokeilla', 'saattaa, seurata', 'suuttua', 'osata'. Nämä kartat antavat kuvaa myös murteiden venäläistymisasteista. Kuva on osin yllättävä: sanaston perusteella murteet itäisestä vienankarjalasta pohjoislyydiin näyttäisivät venäläistyneemmiltä kuin tverinkarjala, joka äänteellisesti on kyllä valtakieleen mukautuneinta (esim. *že 'se*', jollaista ei emokarjalassa esiinny, ks. karttaa 99).

Kuten sanotusta lienee käynyt ilmi, karttoja on monipuolisesti ja runsaasti. Pääosin ne ovat erinomaisen kiinnostavia. Itse seurasin kartta kartalta melkein henkeä pidellen, kuinka eri piirteet limittyvät ja risteilevät eteläkarjalan, tverinkarjalan, aunuksen ja lyydin piirissä kuin kuvat kaleidoskoopissa. Vienankarjalan osalta näkymät ovat huomattavasti yksitoikkoisempia. Vienan- ja eteläkarjalan rajan eläminen on tietenkin ilmiö, jota pääsee vasta laajan aineiston valossa kunnolla tarkkailemaan.

Se, että levikit näytetään vain karttapisteittäin, antaa luotettavamman ja myönteisessä mielessä »positivistisemmän» vai-

kutelman kuin alueittainen esitys, jollaista esimerkiksi Lauri Kettunen hyödyntää omassa kartastossaan (osin ilmeisen arvailtuine rajalinjoineen). Toisaalta kuva paikallisesta variaatiosta jää Bubrihin kartastossa ehkä vajaaksi, kun toisiaan peittävät levikit näkyvät vain joinain pisteittäisinä, ikään kuin sporadisina rinnakkaisedustuksina. Kartoittajan ei ole tarvinnut tutkia, mitä esiintymäalueiden välimaastosta saattaisi tarkemmin katsoen paljastua.

Sisällys- ja karttaluettelon puuttumista lukuun ottamatta »Karjalan kielen murrekartasto» on taitavasti ja huolellisesti toimitettu (»liiviläiset» pro »livviläiset» kartassa 2 ei ole kuin kauneuspilkku *čomarožan* poskessa). Onnittelten toimittajia ja julkaisijoita tämän suurtyön kunniakkaasta loppuunsaattamisesta. Toivottavasti kartasto antaa lisävauhtia Karjalan kielipiirin tutkimukselle, joka nyt vuosituhannen vaihteen lähestyessä näyttää olevan ilahduttavassa nousussa. ■

MATTI LARJAVAARA

Suomen kielen laitos, PL 3

(Fabianinkatu 33),

00014 Helsingin yliopisto

Sähköposti: *matti.larjavaara@helsinki.fi*

LÄHTEET

KETTUNEN, LAURI 1940: Suomen murteet III.

A. Murrekartasto. SKST 188. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

MAKAROV, G. N. 1990: Slovar' karel'skogo jazyka (livvikovskij dialekt). Karel'skij naučnyj centr Akademii nauk SSSR, Institut jazyka, literatury i istorii. Karelija, Petrozavodsk.

TUOMINEN, ARVO 1957: Kremlin kellot. Muistelmia vuosilta 1933–1939. 5. p. Tammi, Helsinki.